

Обектите на просветения смях

Николай Аретов

Статиите, обединени от рубриката „Просветеният смях“, са разгърнати варианти на някои от докладите, изнесени на интердисциплинарната научна конференция „Просветеният смях“, организирана от Българско общество за проучване на XVIII век (www.slovar.org/c18), асоцииран член на Международната организация за изследване на осемнадесети век и Просвещението със седалище Оксфорд. Тя се проведе на 3 и 4 април 2004 г. в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Участваха учени от институтите на БАН, от университетите в София, Пловдив, Велико Търново, Благоевград, Шумен, Скопие, Анкара, от висши учебни заведения във Варна и Русе.

„Просветеният смях“ не е първата инициатива на Обществото. До академичната общност достигнаха предишните му сборници, публикувани като книги и в електронен вид – „Да мислим Другото. Образи, стереотипи, кризи. XVIII–XX век“ (2001), „Модерността вчера и днес“ (2003), „Пари, думи, памет“ (2004). До голяма степен „Просветеният смях“ тръгва от тях, допълва и развива проблемите за стереотипите и автостереотипите в по-старите и нови европейски общества, за начина, по който човек намира своята идентичност чрез „образа на другия“, за представите за модерността – всички те заредени с потенциална усмивка, ирония или откровен смях.

Една от основните ценности на Просвещението е толерантността, уважението към Другия, дори допускането, че неговият поглед и неговите предпочитания могат да разкрият нещо, което ти е убягнало. Друга ценност от същата епоха обаче призовава към открито посочване на недостатъците и откровено заявяване на несъгласията. Една от идеите, с която може да се свърже века на Волтер, е иронично, скептично отношение към света и осмисляне на мотивите, които определят действията на хората, разкриване на осъзнатите или неосъзнати човешки намерения. Просвещението сякаш ни подтиква да четем с усмивка литературните творби, мемоарите, историческите документи и факти. В поканата, която призоваваше „да се посмеем академично“, организаторите на форума се опитаха да насочат колегията към кръг от проблеми, които имат интердисциплинарен характер:

- смяха като социално, психологическо, културно и пр. явление;
- смяха, комичното, иронията и пародията в литературата и културата на Просвещението и техните рефлексии в другите епохи на българската, балканските и световните литератури;

- народната смехова култура;
- проявленията на смеха и комичното в другите изкуства и другите сфери на социалния живот;
- смеха на историка, смешното в историята през погледа на съвременниците и следващите поколения;
- смеха и иронията в хуманитаристиката;
- на какво се смеят хуманитаристите и кога те самите са смешни;
- Бай-Ганьовският път към Европа.

Предложената проблематика и този път бе замислена като тест за реакциите на колегията, чрез който да се проверят фактическите интереси на изследователите, да се установи кои въпроси са актуални за тях в момента, кои от предложените теми и какви техни аспекти реално занимават колегията. Освен това, разбира се, както и всяко друго подобно предложение, и това се опитваше да събуди интереса към някои важни според организаторите въпроси.

В много отношения замисълът бе осъществен. Конференцията предложи наблюдения върху хумора в култури от различни периоди и на различни народи – от Византия и Османската империя до европейското многообразие на XX и началото на XXI в. Естествен (и търсен) акцент е комизмът в литературата от XVIII в. и неговите рефлексии в по-ново време. Би трябвало да се подчертае, както множеството компаративистки наблюдения, така и стремежът на част от авторите да подхождат дистанцирано към разглежданите текстове, да се насочат към различните варианти на тяхното възприемане, да проблематизират тезите и идеологическите им послания (били те експлицитни или имплицитни, съзнателно въведени или неосъзнати).

Закономерно „Бай Ганьо“ се превърна в един от фокусите на форума. Забележителната и много популярна творба на Алеко Константинов предлага не само възможности за нови прочити, но и за навлизане в по-общи и не непременно само български проблеми. Същото може да се каже и за част от останалите статии, посветени на явления от отделни национални култури.

Постоянен акцент в усилията на Българското общество за проучване на XVIII в. е балканистичната проблематика. И тази конференция предложи не само анализи на интересни явления от културите на балканските народи, но и опити да се очертае общото в тях, да се постави въпросът за спецификата на културата на Балканите. Въпросът за специфичното и универсалното е остро дискутиран в съвременните хуманитарни изследвания. От известна гледна точка, някои от статиите подчертават уникалното в дадена национална култура (българска, словенска, гръцка), други предпочитат по близкото до идеите на Просвещението насочване към универсалното, трети се насочват към проблематизиране на изконническите или универсалистките представи.

„Литературна мисъл“ предлага на своите читатели някои от литературоведските изследвания, представени на интердисциплинарния форум „Просветения смях“.